

A PÁRISI IRODALOM 1925-BEN.

Egy világváros szellemi vegetációjának lemérése számokkal még azoknak is sisifusi munka, akik ott ülnek a nagy moloch mellett s ujjukat az ütőereken tartják, messzelakó ember azonban nem vállalkozhatik rá. Ez a pár sor sem akar statisztikai kimutatás lenni, hiszen a földrajzi tagoltság sokkal nagyobb, semhogy nézőtávolságba juthatnánk a szellemi gyárkéményekhez. A rendelkezésre álló eszközök is olyan fogyatékosok, hogy segítségükkel nem tudunk bevilágítani a könyvespolcok rejtelmeibe. Tisztán folyóiratok ismertetéseire, hírlapok könyvszemléjére vagyunk utalva s arra a nagyon korlátozott számú könyvre, amely elvergődik a mi könyvkereskedéseink kirakataig. Előre le kell mondanunk tehát arról a gondolatról, hogy teljes képét adhatnók a párisi bibliografiának. Ha mégis számokról beszélünk, ezek a számok csak épen annyit jelentenek, amennyit névértékük mutat, de semmiféle következtetésre nem jogosítanak.

A Pásztortűz 1926 nov. 7-i száma közli a világpiac könyvtermelésének néhány adatát. Ezt azonban csak nagy tartózkodással szabad fogadnunk. Nem tudjuk ugyanis, hogy az összeállítók vajjon a bruttó vagy netto súlyt fejezték ki számokban? Hiszen minden ország könyvtermelésének 50—60%-a papírkosárba hull, mert nincs irodalmi értéke. Ez a 60% csak a statisztikusokat foglalkoztatja s azt a közönséget, amelynek számára készült, de az irodalmi niveau szócsövei nem vesznek tudomást róla. A hitbuzgalmi munkák, sport, mezőgazdasági, szőlőszeti, erdészeti stb. népszerű és ismeretterjesztő művek, népies iratok, iskolai kézikönyvek, alsóbb ipari szakmunkák stb. stb. mind ebbe a rovatba kerülnek, s ezek száma légió. A Pásztortűz közlése szerint az 1924. évben a könyvtermelés ezeket a számokat mutatja: Németország 23.599, Japán 13.833, Anglia 12.706, Franciaország 9403, Egyesült-Államok 9012, Magyarország 2085, Svájc 1630, Spanyolország 1490, Norvégia 1160 könyv. Nagy kérdés azonban, hogy ez a szám mindenütt az össztermést mutatja, vagy esetleg csak az átszítálás után maradt állományt? Hiszen ha ennek a beszámolóknak hinni lehetne, akkor ez a néhány sor is elég reális alapokon nyugodnék. Franciaország könyvtermelése u. is 9403

lett volna 1924-ben. Mondjuk, hogy 1925-ben 10 ezer volt a mérőszám. Tegyük az említett 60%-ot úgynevezett irodalom tudatalattiba, s marad 4000. Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ennek a számnak majdnem fele Párisban látott napvilágot. Hiszen minden ország szellemi feszültsége gócpontokon koncentrálódik. Bizonyos azonban, hogy a gócpontok közül egy-nél különösen nagy arányokat ölt az energiák munkateljesítése. Erdélyi magyar könyvtermelésünk többé-kevésbé Kolozsvárt összpontosul, a romániai román Bucarestben, a magyarországi Budapesten, az osztrák Bécsben s bármily sok legyen is Franciaországban a szellemi centrum, bizonyos, hogy a kábelvonalak Párisban aránytalanul megsokasodnak, ott legforgalmasabb a piac, természetesen mindenki a párisi könyvkirakatokba igyekszik, mert ott látják legtöbben. Következésképpen: a legnagyobb könyvtermelés Franciaországban is a metropolisban bonyolódik le, úgy hogy az ott megjelent könyvek számát 1925-ben közel kétezerre tehetjük. Ez a néhány sor 1195 könyv alapján készült.

Nem mondom meglepőt, ha azt mondom, hogy a párisi könyvpiacra is a szépirodalom dominál. Az 1195 könyv közül 639 szépirodalmi tartalmú; részletezve: 159 irodalomtörténeti, 184 vers, 253 regény és elbeszélés, 43 színmű.

1.

Az irodalomtörténeti művek irodalmi nagyságokkal, korokkal, irodalomtörténeti, vagy esztetikai kérdésekkel foglalkoznak; legtöbbször nemcsak adatok, hanem feldolgozások. A régi nagyságok közül *Ronsard* kapja a legtöbb rózsát, tíz könyv emlékszik meg róla születésének negyedik centenáriuma alkalmával s kiadják költeményeinek válogatott gyűjteményeit is. *Lamartine* válogatott művei is piacra kerültek ez évben több mint ezer oldalon s ebből az alkalomból öt munka foglalkozik vele, s egy az anyjával, aki tudvalevőleg nagy hatással volt fia lelkének fejlődésére. *Renan*-nak és *Rousseau*-nak is akad két-két tisztelője, sőt a geniális csirkefogót, a franciák első nagy lírikusát, *Villon*-t is kiszedi öt század rétege alól Pierre d'Alheim (*La passion de maitre Fr. Villon*). Az újabbak közül természetesen *Anatole France* áll a horizonton, hiszen ő 1924 októberében hunyt el, ő a legfrissebb tárgya a tollaknak. Összesen kilenc munkának a hőse, de egyik sem összefoglaló munka, erre még nem volt elég az idő érlelése. Inkább csak anekdotákat kapunk, sziporkáinak feljegyzését vagy jellemének megvilágítását ilyen vagy olyan oldalról. Kétségtelenül *Brousson* könyve a legérdekesebb (*Anatole France en pantouffle*), amely hozzánk is eljutott. Belső ember volt *Marcel le Goff* is (*An. France à la Béchellerie*), így az ő könyve is komoly számításba esik *France* megítélésénél. Annyit már látunk, hogy a nagy mester nagyon különböző elbírálásban részesül mint ember és

mint író egyaránt. A lapok közt van tömjénfüst, de van tövis is; Brousson könyve mellett már jelentek meg pamflettek is. *Remy de Gourmont* és *Marcel Proust* kerülnek még erősebb megvilágításba. Érdekes L. P. Quint könyve (M. Proust sa vie, son oeuvre), mert a bergsoni filozófia fogalmai, az inconscient és subconscient látószögéből nézi a költőt. Irodalomtörténeti szempontból sokkal fontosabbak azok a tanulmányok, amelyek Remy de Gourmont sokoldalú munkásságát méltatják. Egyik tanulmányt testvére *J. Gourmont*, a másikat házi orvosa, *Voivenel* írta, de minket főképp ez utóbbi érdekel: R. de Gourmont vu par un médecin, mert ez úgynevezett fiziológiai irodalmi tanulmány. Ezek az új szempontok kétségkívül új perspektívákat nyitnak, ha nem aljasulnak közönséges indiszkréciókká, mint Hatvány hisztérikus fantazirozása Adyról (Szerelem könyve). J. Gourmont helyesen mondja Voivenel könyvének előszavában, hogy a virágot nem sértjük meg, ha elemezzük a földet, amelyben kifejlődött, hiszen a virág és a génie azért csoda marad. Voiveneltől azért vártunk sokat, mert neki már jelent meg egy könyve 1925-ben: *La maladie de l'amour*. Ebben a könyvében Voivenel a szerelmet nem a továbbtermelés ösztönének értelmében veszi, hanem amint Etienne Rey is értette: mint reakciót a természet, vagyis az ösztön ellen. A szerelem lázadás a természet ellen, mert segítségével az ember felszabadul s az ösztön vergődéseit értelmi gyönyörűséggé változtatja, vagyis a szerelemből művészetet csinál. De betegség is, mert elveszi a szabadakaratot s az illúziók játékává teszi. A plátói szerelem áll a legfelső fokon, ez a nemi érzés idealizmusa. Ezt a szerelmet gondolták a nagy filozófusok, Descartes, Spinoza, Kant, s a nagy teológusok, akik mind tiszták és testnélküliek voltak. Nem érdektelen tehát ennek a pszicho-fiziológiai tünetnek energetikai méltatása. Ennek a szempontnak alkalmazását vártuk volna Voivenel könyvétől Remy de Gourmont elemzésénél, annyival is inkább, mert Jean Gourmont bevezető írása is ezt helyezi kilátásba. Azt mondja u. is, hogy az emberi test különböző funkcionális központjai közt, tehát pl. a nemi élet s a szellemi erő közt, van valami összefüggés. Vannak férfiak, akik nem férfiak, s akiknek szellemisége csodás fejlődést vesz a fel nem használt energia hatása alatt. Maga Remy de Gourmont is megállapította már Voivenel előtt, hogy a nagy filozófusok, Descartes, Spinoza, Nietzsche, Kant s a nagy teológusok mind tiszták és testnélküliek voltak, hiszen ő is foglalkozott a szerelem fiziológiájával (*Physique de l'amour*, és: *Lettres à l'amazone*). Sőt Jean Gourmont bevezetése szerint éppen Remy Gourmontra lehet alkalmazni azt a megállapítást, amit fennebb mondtunk Kantról és társairól, de hogy mennyiben, ezt Voivenel könyvéből nem látjuk. Sok intimitást mond el kellő diszkrécióval, de inkább Sixtine-nel, Remy barátnőjével foglalkozik, aki végtelen gyön-

gédsséggel s türelemmel kezelte az író. Van aztán egész sereg visszaemlékezés, portré vagy anekdota alakban. *Gustav Khan*: Silhouettes littéraires; *Willy*: Souvenirs littéraires et autres; *A. Albalat*: Souvenirs de la vie littéraire etc. Irodalomtörténeti korokat tárgyalnak: *Ferdinand Baldensperger* (Le mouvement des idées dans l'émigration française 1789—1815), a romanticizmus kezdetéről szól, amit Brandes is tárgyal a Hauptströmungen etc. I. kötetében. *Faguet* munkájának folytatása is megjelent további két kötetben (Histoire de la poésie française etc.). — Az irodalmi kérdésekkel foglalkozó munkák közt kétségkívül a legaktuálisabb *André Breton* két műve: Manifeste du surréalisme, s a másik: Les pas perdus. A szür-reálizmus magyarázatát kapjuk bennük. A surréalisme keveréke a bergsonizmusnak és freudizmusnak. Breton meghatározása szerint a surréalisme pszichikai automatizmus, amellyel az ember ki akarja fejezni szóban vagy írásban, vagy akár milyen más formában a gondolat reális funkcióját. A surréalisme a gondolat diktálása, kívül minden esztetikai vagy erkölcsi szándékon, mikor az észnek ellenőrzése távol van. Mert a surréalisme értelemellenes, ami azt jelenti, hogy az ész, az értelem akadályoz ennek a műveletnek a megértésében, ezt kell tehát megvakítanunk, vagy kioltanunk, hogy a velünk született intuitív igazság jelentkezhessék és megnyilatkozhassek. Hogy valaki ezt a mesterséget gyakorolhassa, bele kell helyeznie magát a legpasszívebb, vagy legfogékonyabb állapotba, amelyre csak képes s írni kell gyorsan mindenről, amire nem gondoltunk, írni minden gondolkozás nélkül, anélkül, hogy átolvasnók, amit írtunk. Ennek magától kell jönnie és csak azt szabad leírni, ami így félig öntudatlan állapotban jött. A surréalisme tehát a tudatalattiság költészete. Ha az értelem nem ellenőrzi a tudatalatti megnyilatkozását, a keletkezett mű az álom csodálatos összefüggéstelensége lesz. — *Tristan Tzara* a dadaizmus problémáját bontogatja Sept manifestes dada címen. Szerinte is az igazság fogoly bennünk, el kell altatni a csendőrt: az öntudatot, sarokba kell helyezni az értelmet, ezt a vén gouvernante-ot, hogy kezünkkel megfoghassuk az igazságot, ezt a félénk kis leánykát.— A költészetről különben a szimbolista *J. Royère*-nek is jelent meg egy könyve: Clartés sur la poésie. — Igen nagyértékű a párisi irodalmi fakultás két tanárának könyve, *Emile Legouis et Louis Cazamian*: Histoire de la littérature anglaise, több mint 1300 oldalos munka, amely Taine világhírű angol irodalomtörténete és Gosse, Histoire de la littérature anglaise moderne c. munkája mellett minden könyvtár számára nélkülözhetetlen. Érdekes olvasmányok: *Luppé*, Les jeunes filles á la fin du XVIIIe—siècle; *Edmond Locard*: Policiers de roman et de laboratoire, az irodalom nagy detektiveit mutatja be pl. Poe, Gaborieau, Scherlock Holmes s a többi detektív regényíróknál. Nyagon

tanulságos *Voivenel* két könyve: *L'imagination féminine*, és: *La raison chez les fous et la folie chez les gens raisonnables*. A termékeny regényíró, *Pierre Mille* is szép könyvet hoz magával: *Le bel art d'apprendre*. Egyetlen szerencsétlenség, mondja, ha már nincs bennünk tanulási vágy. Ehhez azonban egy nagy dolog szükséges: meg kell őriznünk fiatalságunkat, vagyis az életkedvet. *Abel Hermant* az írás tudományáról beszél (*L'art d'écrire*), hasonló ehhez *Albalat* könyve: *Comment on devient écrivain?* A felelet nagyon egyszerű: aki *akar*, az nem lesz. Fő, hogy az irodalmi inas előbb biztosítsa megélhetését más mezőkön, mert az irodalmi munkálkodás nagy luxus, mondta már Flaubert.

2.

A párisi Helikon labirintjein már nehezebb az eligazodás. Kortársak osztályozása amúgy is nehéz, mert a kortársak is emberek, akik lassankint átalakulnak. Cocteau, Quint, Soupault ma már nem azok, akik pár évvel előbb voltak. Mennyivel nehezebb az osztályozás olyan korban, amely még nem találta meg önmagát. A klasszifikálást tehát elhagyjuk s csak általában szólunk a verstermelésről.

Párisban is énekelnek minden nuence-ban, ütemben, ütem nélkül, szabad sorokban vagy a szonett szigorú hanglétrája szerint, alexandrinokban vagy prózában; vannak szimbolisták, tradicionálisták, kubisták, dadaisták, szürrealisták, parnasszisták, vannak férfiak, nők, kiskorúak és nyugdíjas gráciák és a vers ömlik, ömlik. Nem olyan bőven, mint régen, de hát az aratás nem egyforma minden évben. André Fontainas szerint a verstermelés csökkenőben van Franciaországban. Míg 1875-ben 683 kötet vers jelent meg, addig 1922-ben csak 395, 1923-ban 286. Az 1925. év körülbelül emelkedést jelent, mert csak Párisban 184 a kötetek száma, ki tudja mennyit adhatott a vidék? Ne feledjük el azonban, hogy ezek a kötetek néha nagyon fűzetek. Sok a kiskönyv, akárcsak nálunk. Míg *Marie Dauguet*, vidéki hölgy jó testes kötetet hoz kosarában, *Ricour de Bourgies* 12 drb. szonettet már „könyvnek” nevez. Az isteni színjáték szereplői közt vannak már elismert nevek, vannak ismeretlen nagyságok, köztük vannak, akiket magasztalnak s vannak olyanok, akik, úgylátszik, továbbra is ismeretlenek maradnak. Az ismertek közül kétségtelenül *Francis Jammes* megjelenése okoz legtöbb örömet, az ő könyve mindig ünnepet jelent. 1925-ben mindkét kezében hoz egy-egy kötetet. Minden költeménye aranyszárnyú lepke, a lélek intim megmozdulása. A költőről Schnack is megemlékszik (Berliner Börs. Cour. 343. 1926.) s az ártatlanság költőjének nevezi. Csodálói bizonyára nagy tapssal fogadták *Cocteau*-t is, aki ezúttal összegyűjtve adja előbbi köteteinek tartalmát (Poésie). Fiatalos arrogancia, sokszor frivolság látszik költeményeiben, de tagadhatatlanul

kiváló költői egyéniség, aki még sokat fejlődhetik. Sokoldalú. A francia nagy írókat általában jellemzi a sokoldalúság. Egyik sem marad meg exkluzív poétának vagy regényírónak, a legtöbb műveli az irodalmi műfajok valamennyiét. Cocteau is írt regényt, színművet, kritikát, csakúgy mint Claudel, Remy de Gourmont, Bourget, Anatole France vagy akármelyik. *Maurras* (Musique intérieure), *Louis Lefebvre* (L'allusion au bonheur), *Fr. Paul Alibert*, *Heim*, *Hermant*, *Laurent Clarys*, *Droin* (Paresse című költeménye igazán szép alkotás), *Henry Charpentier* (Océan Pacifique) neveivel találkozunk. A már nem élők közül *Catulle Mendès*, a kubista *Apollinaire* (két kötet), a derék, nagyra-becsült *Rodenbach*, a kath. *Humilis* (igazi néven Germain Nouveau) könyvei láthatók a kirakatokban.

Az ismeretlenek ott is igyekeznek egy-egy írói hatalmasság égisze alá menekülni: vagy neki ajánlják kötetüket, vagy támogató sorokat kérnek tőle. *M. A. Saint-George* Duhamelnek dedikálja verseit; *Paul d' Amarix* kötetét Jammes mutatja be; a szegény vak poétának, *Berthe Galleron de Calonne*-nak könyvéhez Goffic írt ajánló ismertetést. A bevezető sorok nem hiányoznak a posthumus könyveknél, vagy a nemrég elhunytak új kiadásánál sem. *Nau* kötetét pl. Royère látta el bevezetővel, *Humilis*-ét Delahaye.

A vallási inspiráció elég gyakori a francia poétáknál, sőt van kimondottan kath. irodalom is igen nagyszerű írókkal és költőkkel. *Claudel* pl. ma egyike a legnagyobb élő francia íróknak. *P. Bourget*, *Francis Jammes*, *Mauriac*, *Montherlant*, *Nau*, *Pégny*, *L. de Cardonnel*, *H. Bordeaux* stb. mind az elismert nagyságok közé tartoznak. E kath. színezetű költők közül *Nau* és *Humilis* könyvén kívül *Gonzague de Reynold* (L' âge de fer) és *L. de Cardonnel* verseivel találkozunk. *Humilis* néhány szép költeményét (Le cantique à la reine, L'homme, Les mains) antológiába lehetne tenni. *Le Cardonnel* igazi lírikus. Papi ember, de neki is sokszor kell küzdenie a ketyel s a hitetlenség örléseivel. Költeményei a hit győzelmét zengik nagy lírai lendülettel. Fontaines szerint (Mercure de France 1925 febr. 15. n.) megérdemli „d'être salué du titre entre tous glorieux de poète sûr, de vrai et bon poète.” Még van egy társa az egyháziak részéről, egy kanonok, aki az egyházi hierarchiában magasabban áll ugyan nála, de a költői hierarchiában még csak a káplánságnál tart: *Camille Chiévrieux* (La divine tragédie).

Háborus költemények még mindig születnek, hol gyönyörű, hol szomorúságul. *Rollin* kapitány költeményeiről Foch maréchal azt mondja, hogy a haza lelke beszél belőlük. De ezek csak Foch maréchal szavai, amelyektől még nem emelkedik a költemények értéke. Ezzel szemben *Maurice d'Auberlieu* báronyos versei (Le seuil illuminé) nemcsak a szerző lelkét símogatják, hanem az olvasóét is. Szerző t. i. a háboru borzalmaitól eldurvultan, emberiességéből kiformáltan került haza a harc-

térről, de már visszaesett a normális élet atmoszférájába s megbékülten éneкли a rendes polgári élet nyugalmanak szépségét és jóságát.

A női felekezetest huszonnégyen képviselik a párisi Helikonon. Noailles grófné hiányzik ezuttal közülök. *Baronne Fauqueu* képviseli őt az arisztokrácia részéről posthumus könyvével: *Les énergies*. Szép, finom, gyöngéd versek; különösen a zenét imádja, „amelyhez tartozik a lelke.” Szemérem és tartózkodás diszkrét fátyla alatt maradnak *Louise Dromart* érzései, amelyek titkába nem lehet belátni. Nem parancsoló, gyilkos vagy zokogó asszony, hanem költő. Meg tudja választani tárgyát s kellő időben el is tud hallgatni, ami fel nem becsülhető erény egy nő részéről. Verseit különben 1924-ben az Akadémia is megkoszoruzta. Szerző részt vett a háboruban is mint vörös-keresztes hölgy s megkapta a Légion d'honneur keresztjét is. A francia irodalomnak is van Krüzselyi Erzsije: *Berthe Galleron de Calonne* személyében. Némileg sorsuk is hasonló: már gyermekkoruk óta a csend rabjai. Berthe Galleron fiatalkorában vakult meg, aztán megsüketült. Férjhez ment s családi körben él férjével, gyermekeivel, barátaival. Nagylelkű és megható világszemlélet van költeményeiben (*Dans ma nuit*). Goffic méltán mondja a bevezetésben, hogy a sors gyermekei megtanulhatnak tőle egy nagy titkot: élni a csapással, anélkül, hogy gyűlölnék azt. Érdekes egyéniség *Claire Virenque*, akinek most újra kiadták három előbbi kötetét. Szerző arról nevezetes, hogy az irodalmi idealizmus ébrentartására jutalomdíjat alapított. Ő maga nyerte meg a saját díját szép, nemeshangú költeményeivel. A nők különben meg lehetnek elégedve az 1925. év sikereivel: nagyobbrészt ők vitték el az első verstorna díjait is. Ezekben a verstornákon maga a publikum ítélkezik. A beérkezett műveket előbb átvizsgálja egy irodalmi áreopág, s az arra valókat nyilvános üléseken felolvassák s a publikum szavaz. Erre az első verstornára 500 költemény érkezett be, amelyből 150 maradt a szakbizottság desztillációja után. Hat ülésen olvasták fel őket a publikumnak. Eredmény: a hat díjból négyet nők nyertek meg, a nagydíjat pláne egy tizenegy éves leányka: *Sabine Jicaud*, Őszi reggel c. költeményével. A költemény határozottan szép és hangulatos s valami csodálatos naivság és művészi öntudatlanság olvad benne össze.

A halhatatlanságot persze sokan keresik. *Kairy* pl. egyszerre négy vastag kötetel sietett a publikum elé, nehogy ismeretlenül düljön sírba. De még türelmetlenebb a fiatalság. Rimbaud esete óta minden 19 éves ifjú magán érzi a muzsák összes csókját. Amint Charpentier-től halljuk (*Mercure de France* ápr. 1. sz.), ma már Párisban elég gyakori a 16—17 éves poeta képe a kirakatokban. Charpentier is látta egy ilyen ifjú oroszlán fotografiáját, s mellette egy oldal kéziratát ugyanazon oroszlán körmöknek. Az arc elfogadható volt, de a kézirat hemzsegett a

helyesírási hibáktól; hát az oroszán tudvalevőleg nem táplálkozik — legyekkel. De a tehetség tehetség fiatal bőr alatt is. Minden fiatalsága mellett már jó művészt mutat *Raoul Besancon* könyve (Hélène aux ramparts). És határozottan veszteséget jelent a géniális *R. Radiguet* korai halála († 1923-ban 20 éves korában), akinek verseiben (Les joues en feu) határozottság, finomság, s kifejezéseiben bizonyos nyugodt merészség van. Egyik könyve: *Le diable au corps*; megtévesztő mesteriesség lappang benne. Léon Arcos szerint (L. Europäische Revue 1925. ápr. 12.) ő az első, aki korunk érzésvilágának zavarait megfigyelte. Halálos óráján tett nyilatkozatai mutatják, hogy nem volt olyan rossz, mint a híre. Költeményei 14—17 éves korából valók. Önálló kötettel még nem lépett fel *Michel Berveiller*, de a *Mercure de France* 1925. dec. 15-i száma hozza egy költeményét: Lux. Sokat lehet tőle várni. A szerkesztő megjegyzése szerint a szerző 15 éves s a Lycée de Bourg növendéke. Aligha van azonban sok haszna a muzsáknak azokból a dadaista és szürreálista ifjú sasokból, akikről Léon Arcos is beszél az *Europäische Revue* idézett számában, akik saját vallomásuk szerint is fiatalos arcátlansággal legfennebb csak skandalumot akarnak csinálni. Ilyen is akad a kiroatokban. Egyikük pl. *Non Odib* név alatt (Dans la ménagerie) így beszél dadaista stílusban és helyesírással az előző poétákról, a tegnapiakról:

*longue génération d'arrière — qu'à plaindre — voir
hugo patapoum lamartine nouilles lacrymales leconte de lisle
trop cuit musset tout minouch vigny ça ne vient pas sully prudhomme
oh le pion gautier rien heredia néant banville dommage samain où
qu'est sa main...*

Költői értékének lemérésére minden magyarázat helyett álljon itt kiadványának vezető „költeménye”:

*je suis tout petit tout bête
lorsque j'ai mal à la tête
lorsque j'ai mal à la tête
je suis tout petit tout bête
je suis tout petit tout bête
lorsque j'ai mal à la tête
lorsque j'ai mal à la tête
je suis tout petit tout bête*

s ehhez a szerző megjegyzése: „infinie en variétés d'intonations”...

3.

Abban a 253 könyvben, amelyet az elbeszélő irodalom termelt az 1925. évben, vannak ugyan már nem élő írók munkái is, de csak a legközelebbieek; nem foglaltatnak azonban ebben a számban a régi írók művei, amelyek nap-nap után piacra kerülnek mindenféle kiadásban a Nilsson-féle miniature

kiadástól kezdve a fényesen illusztrált díszkönyvekig. H. Cyril ad pl. ilyen sorozatot könyvkedvelők számára a kortársak főműveiből Collection française cím alatt. Túlszárnyalják valamennyit Mornay díszkiadásai. Pl. egy H. de Régner La pécheresse 134 franc.

Nagy és kis nevek változnak ebben a hosszú listában, tárgyban, előadásban, felfogásban annyira elütök, hogy alig lehet rajtuk áttekinteni. A nevezetesebbek közül Rosny aîné, Rosny jeune, Jammes, Régner, Mauriac, Kahn, Bertrand, Carco, Prévost, Binet-Valmer, Delarue Mardrus, Béraud, Erlande, Quint, Soupault, Drieu la Rochelle, Lefebvre stb. tűnnek legelőször szemeinkbe. Tárgy tekintetében könnyű, felszínen mozgó munkák mellett vannak a mélységekben járók is, amelyek a legbensőbb ereket érintik. Ezek az érintések azonban nem egyformán történnek. *Lacherette* regénye pl. (La bonitas) azt bizonyítja, hogy minden megvolt bennünk, ami az évek folyamán jelentkezik. Végigkíséri hősnőjét, Marie-et, attól kezdve, mikor formálódni kezd s mindenütt érezteti a változatlan szálakat. Szerinte tehát az egyén egyszersmindenkorra determinálva van lelke tartalmával, tehát hatalmában van a sorsa. Ez bizonyára tulzás, de érdekes munkája egy regényírónak. Már *Pierre Dominique* (La proie de Venus) a pszichiáterek felfogásával nyul a nagy kérdésekhez: az emberekben csak félbolondokat és öntudatlanokat lát, s különös gyönyörrel mutatja az embereket, mint valami delirium zsákmányait, amely az őrjöngésig viszi őket. Nem a fenséget keresi az emberi szenvedésekben, mint de Vigny, hanem az utálatot. Irónikus, pesszimista munkája brutális jeleneteivel nem tartozik a felemelő olvasmányok közé. Mély problémát tárgyal, illetőleg folytat *Charles Oulmont*: La femme a ses raisons... c. munkájában. A férfi és nő antagonizmusát keresi előbbi két regényében is (Adam et Eve; Le livre des amants) s ezt a kérdést folytatja itt is. Az elválasztás okait a szív, érzékek és az agy tevékenységének különbözőségében látja. Igen sötét szemüveget tett fel.

Franciaország a pszichológiai regény hazája, így a megjelent regények legnagyobb részét ebbe az osztályba sorozhatjuk, akár társadalmi, akár történelmi regények, akár csak nagyobb novellák, akár testes nagy könyvek alakjában is jelennek meg. *G. Kahn* regénye (Mourle) csak hosszabb novella, egy 60 éves férfi s egy fiatal lány házasságának története. Bölcsesség, finomság és művészet egyesül benne. *Thierry Sandre* (Le chèvreteuille) inkább pszichológiai tanulmány, mint regény. Goncourt-díjat nyert. Értékesebb *Rosny aîné* regénye (Les femmes des autres), melyben egy Don Juan-féle alakot mutat be. Filozófus, tudós, pszichológus egyesül benne a költővel. *Régner* egy nemes urat mutat be, akit a viszonyok vidékre kényszerítenek egy nagynénjéhez s ott rágódik egy gondolon, s végül magának tulajdonít egy bűntényt, amelyet

nem követett el (Le divertissement provincial). *Lemonnier* regénye (L'amour interdit) angol földön játszik, ahol a szentírás hatalma még mindig nagy a lelkeken. Egy negyven éves nő szerelmét mutatja, aki inkább egy fiatal lány karjaiba kergeti kedvesét, semhogy vétket kövessen el vele. Ugyancsak az angol lelket mutatja *A. Javingnon* (La tristesse d'Else). *Erlande* két műve (Le crime et son excuse; La tragédie du consolateur) tisztán pszichológiai regények, *Rosny jeune* regénye (La pigeonne) szintén. Már *Jammes* regényében (Les Robinsons basques), vagy *Béraud* munkájában (Au capucin gourmand) inkább a történet az uralkodó, mint az analízis. *Béraud* neve eléggé ismeretes a mi közönségünk előtt is legújabb szenzációs könyve alapján: Ce que j'ai vu à Moscou. *Pierre Mille* műve (L'illustre Partonneau) egy opportunitást mutat be. Höse, Partonneau, tud mélyen érezni, de nem képzelődik, nem álmodik, ott él, ahol van, s mindent felhasznál, amit a környezet nyújt. Sokszor az analízis problémával vegyül, mint *M. Prévost*-nál (Sa maîtresse et moi), *Mauriac*-nál (Le désert d'amour). Máskor a probléma árt a pszichológiának. *Marchard*, aki már az anyaságot tárgyalta (Tu enfanteras...), most L'oeuvre de chair címen azt igyekszik tudományosan igazolni, hogy a férfi polygam. Ez tény, amit el kell fogadni, mondja, s ez visszadja a derüt az asszony arcéra. Nehezen hihető. És a szerző — asszony. A testvérszerelem problémája is nőben találta meg a megrajzolóját: *Camille Pert*, Amour défendu.

Elemzés alá kerül a zsidó lélek átalakulása a milieu hatása alatt. Zangwill csak a londoni zsidóproletáriátus külső rajzát adta, a zsidó lélek elemzéséhez azonban *Rosny aîné* nyult először (La juive), aztán *Proust* (Du côté de chez Savann), a *Tharaud*-k (A l'ombre de la croix), *Jaques de Lacretelle* (Lévy, Silbermann), majd *Rosny jeune* (La courtisane passionnée). 1915-ben *Lecache* (Jacob) és *Lily Jean Javol* (Noémi) világítják meg ezt a problémát, amaz a férfi, utóbbi a női lélek átfarmálódását kíséri figyelemmel.

Van elég háborus tárgyú regény is. *Charpentier*, a *Mercure de France* kritikusa, épen azon csodálkozik, hogy aránylag olyan kevés háborus munka jelenik meg. *Girard* műve Renaissance díjat nyert, *Duhourcain* munkáját azonban az Akadémia jutalma sem teszi nagyértékűvé (L'enfant de la victoire).

Akad néhány történeti regény is, különösen *Jeanne d'Arc* korából. *Jeanne d'Arc* állandó tárgya költeményeknek, regényeknek, színműveknek egyaránt. Legsikerültebb *Perrin* regénye (Quand l'Anglais régnait en France), amely tudományos lelkiismeretességgel rajzolja a kort. Azt mutatja be, hogy *Jeanne d'Arc* kifejezője kora szellemének, mint valami nagy költő. Olyan volt, amilyen csak abban a korban lehetett. Szemérmetlen ripóksággal nyul *Jeanne d'Arc* alakjához *J. Delteil*: könyve *Charpentier* véleménye szerint (*Mercure de France* jul. 15. sz.)

a legszentségtörőbb könyv, amit írni lehetett a franciák nemzeti szentjéről.

Exotikus, keleti tárgyú regény is gyakori, rendszeren humoros, sokszor karikatura alaptónussal, vannak azonban tanulságos munkák is, amelyek megvilágítják az idegen race lelkivilágát. Különösen érdekes ebből a szempontból *Louis Charbonneau*: *Mambru et son amour c.* regénye. Nem is hivatásos író műve, de mégis nagyon tanulságos olvasmány. Szerző megfigyelte egy fekete hölgy életét és történetét s szinte napról napra jegyzi annak a menetét. Semmi magyarázat, semmi analízis s mégis megható látni, hogy ennek a fekete hölgynek is van lelke, benne is él s mozog a közös asszonyi lélek.

Huszonhét könyv női kéz munkája. Mindeniknél találunk megfigyelést, pszichológiát is, de sokszor meglátszik, hogy a fantázia pótolja a tapasztalatot. *Fournier* az amerikai diákéletből veszi tárgyát (La parabole du mariage), jól ismeri őket s ügyesen mutatja be egyformaságukat. Mert sehol sincsenek annyira egy kaptafára húzva az emberek, mint Amerikában. *D'Houville* egy gyermek történetét adja (Le chou) úgy, ahogy asszonyok tudnak írni; kedves mese gyermekek számára. *Rachilde* történeti regényt ad (Le meneur de louves) s nehéz problémáját fényesen oldja meg. Kiváló elbeszélő. *Marcelle Vioux* (Marie du peuple) csak növelte hírnevét új regényével. *Delarue-Mardrus* két munkával is szerepel. Ő a francia nőírók egyik legkiválóbbja, egyúttal egyetlen nőtagja a Párisban alakult regényírók szakszervezetének. Érdekes *Charlotte Chabrier* regénye: *Une jolie femme meurt deux fois*. Tulajdonképpen Baudelaire kérdésére felel: ange, plein de beauté, connaissez-vous les rides et la peur de vieillir? Hja, a ráncok! s a hervadt rózsalevelek! S a regény hősnője kétségségetten válaszol rá: inkább a halált, mint a hosszú, dísztelen haldoklást. A női hiúság sötét rajza. Annál kedvesebb *Marie Gasquet* regénye, amely azt az áldásos hatást mutatja, amit egy szent gyakorol egy békétlenkedő családra (Tante la capucine).

Említsük még fel a nagytömegeből *Alain Gerbault* elbeszélését: *Seul à travers l'Atlantique*. Szerző egy kis tízméteres yachton átment az Oceánon a Gibraltártól New-Yorkig minden segítőtárs nélkül. 102 napig volt a vízen, amíg megtette a hat-ezer kilométert. Elmondja nélkülözéseit, fáradalmaikat, szorongásait, de azt az örömet is, amit a nyugodt órákban érzett szabad, kalandvágó lelke. Nagyon kedves művészi regény *Marius-Ary-Leblond*, vagyis a Leblond testvérek könyve: *L'amour sur la montagne*. Egy fiatal regényíró vidékre megy egy festő barátjához s megszereti ennek nővérét. A lánynak jegyese van ugyan, de vonzódni kezd az íróhoz, mert ez kifejezi szavakkal azokat a szépségeket, amelyeket eddig sejtett, de nem tudott, mert nem volt, aki tudatossá tegye benne őket. Vőlegénye erre nem gondolt s valószínűleg nem is tudta. A festő nem bánná,

ha az író elvinné nővérét, de az író nem akarja boldogtalanná tenni a vőlegényt. Ő különben is elvégezte már a küldetését: megnyitotta a fiatalok szemét, szubtilisebbé tette a vőlegényt is, magasabbra emelkedtek a szerelemben, házasságuk boldogabb lesz s csak hálaival fognak rágondolni. A művésznek nem az a feladata, hogy maga gazdagodjék mások szenvedéseivel, hanem hogy boldogságot adjon a gyöngéknek. Mulatságos történet a *Maurice Larrouy*-é (*Coups de roulis*). Egy úgynevezett katonai szaktekintélyről van szó, aki a képviselőházban nagy-szerű tanácsokat ad a tengerészeti miniszternek. A miniszter aztán tengerre küldi, hogy értékesítse tudását s a kávéházi Conréd maga belátja, hogy nem tud semmit, mert ahhoz, hogy valaki tanítson, az inasságon, kell kezdeni a mesterséget.

4.

A drámairodalommal gyorsan végezhetünk. Alig egy-két kiváló akad abban a 43 darabban, amelyből a könyvpiac utján részesülünk. Bizonyosan nagyobb volt a színházi forgalom új darabok bemutatásában, azonban nem kerültek nyomdafesték alá. A színmű nem keresett olvasmány seholsem s épen ezért nehezen is talál kiadót, pláne ha a kritika nem nyilatkozott róla elismerőleg. Ismert nevekkal itt is találkozunk. *Rostand*, *Bernstein*, *Donnay*, *Sée*, *Zamacois* a kiválók közé tartoznak.

Ami a darabokat illeti, talán legtöbb gondolatot találunk *Charles Foix* darabjában: *Prométhée*. Prometheusz megszabadul, mikor Krisztus megszületik; ez jelzi a régi istenek összeomlását s az új Isten uralmát. De Krisztust is keresztre feszítik. Egy kereszt áll aztán s egy paraszt hívja Prometheuszt, hogy térdeljen le a kereszt előtt. Prometheus nem teszi, mert ő is isten, az emberi szellem istene, annyi minden jónak kitalálója, luciferi istene az akaratnak és büszkeségnek, aki a vallásos, hívő ember oldalán gondolkozva áll a kereszt előtt, mint az új világ szimbóluma. A költő felfogása szerint ez az antik szellem bevonulása a keresztény világba. A Prometheusz probléma különben elég kapós mostanában. 1925-ben akad még egy feldolgozója: *Edouard Schuré* (*L'enchanteur*). A legtöbb darab a modern ember komplikált lelkivilágát s vegetációját figyeli vagy egészen a mélységekben, vagy csak — a bőrképleteknél. Legszebb ebben a tekintetben *H. Bernstein* darabja: *La galerie des glaces*. Ez egy modern művész lélek zúzódása, ami visszaverődik a nagy versaillesi tükörteremnek, az életnek a falairól. Száz visszaverődés jön innen felénk és tőlünk; lelkekről van itt szó a különböző típusokban, akik keresik egymást. Különösen a főalak, Charles, van megvilágítva s benne össz-pontosul a modern, fáradt ember vergődése. A kritika megállapítása szerint Bernstein nem írt még ilyen darabot. *Rostand* két színművel is szerepel: *L'archange* és: *La nuit des amants*. *L'archange* háborús darab, egy aviatikus hősi munkáját és

szolgálatait dicsőíti Georges sorsában. Nem lehet azt mondani, hogy Rostand teremtő ereje nagyon kopnék az idő folyamán. 1921 óta még minden év meghozta a maga termését, az 1925. pláne ikreket adott. És mindig versben és mindig lírai szárnyalással! Szép alkotás a *Sée* darabja: *Le bel amour*. Úgynevezett szép szerelem, a lelkek teljes harmóniája csak akkor lehet, ha nincs semmi, ami fátyolt volna közük. De Lucien és Geneviève közt van valami s ezért nem lehetnek egymáséi, vagy legalább is a probléma megoldása eltolódik. Az akadály egy kicsit igen kitalált, olyanforma, mint Sardou Fedorájában. Érdekes különben, hogy az egész II. és III. felvonást kizárólag a két főszemély párbeszéde tölti ki. Már *Donnay* vígjátéka (*Un homme léger*) igazi telivér francia alkotás: a könnyű fajsúlyú modern világot látjuk benne, ahol a szerelem a minden s ahol szánakozva gondolkodnak azokra a szomorú régi időkre, 1875-re, amikor még a házasságtörést bűnnek minősítették. A darab különben ötletes s a szerzőt jóízűlése visszatartja minden obscen jelenettől. *Sacha Guitry* a darab címébe (*Une nouvelle étoile*) szorította össze minden költői erejét: minden szerelemmel egy új csillag születik az égen. A darabban azonban szinte semmi cselekvés s ez három felvonáson huzódik át. A szerző színművész s maga játszotta a főszerepet, de ez sem segített a helyzeten. Látunk egy zsidó darabot is: *Salom Asch*, *Le dieux de vengeance*; nem nagy értékű. *Dosztojevszkij* Félkegyelműjét áterőszakolták — vaudeville-é. Teljesen elhibázott próbálkozás. *Jeanne d'Arc* történetét *Porché* dolgozta fel (*La vierge au grand coeur*). A nők is megpróbálkoznak a színpadon, de igen csekély sikerrel. A világirodalom tud már felmutatni nagy regényírónöket, költöket, de valamirevaló drámaírókat nem.

5.

A tudományos irodalom megoszlása képzelhetőleg nagyon változatos. Még a gasztrológiának is akad számottevő képviselője *Bouillard* mesterben, kinek receptjeit jól ismerik Párisban s aki most kiadta művészetének leszűrődéseit: *La gourmandise à bon marché*. Nem lehet azt mondani, hogy a természettudomány a többiek rovására tulságosan lekötne a munkáskezeket. A régi hagyományok még nem haltak ki, a temetőket még mindig bontogatják: a történelem még mindig nagy tényezőjét adja a gyűjtőszámoknak. A szoros értelemben vett történelmi munkák száma csak 30, de ha hozzászámítjuk az egyháztörténelmi (26), háborúról szóló (37), archeológiai (26), művészettörténelmi (15) munkákat is, akkor ez a szám 134-re emelkedik: hogy mindjárt itt is maradjunk az ismertetéssel, Párisban öt munka foglalkozik. *Marcel Poète* megírta egész történetét születésétől napjainkig. Érdekes *Jules Bertaut* írása a Boulevard-okról. Hogy vesztette el párisi jellegét a boulevard, hogyan lett vidékivé és internacionálissá. A Restauráció idejében a boulevard még a

párisiaké volt, ahol a párisiak maguk közt voltak éjjel, nappal kávéházaikban, mulatóikban, színházaikban. 1872 óta a boulevard a nagyvilágé hivatalos épületekkel, mozikkal, nagy raktárakkal, de hiányzik a párisi előkelő világ s a párisi szellem... a boulevard agonizál. *J. Banvill*-nek, a *Histoire des trois générations* szerzőjének is látjuk egy munkáját: *Heur et malheur des Français*. *Cabanès* két könyvet is ír a császárról, Napoléon fizikai állapota van bennök előtérbe helyezve. Mert a történetírásnak is vannak gyomorspeciálistái. Ma már sok híve van a historikusok közt annak a felfogásnak, hogy az uralkodó fizikai állapota befolyásolja az ország történetét. A nagy Michelet-től pl. megtudjuk, hogy XIV. Lajosnak nemcsak palotái voltak, hanem volt mindenkinek felett egy történeti fontosságú fisztulája, úgy hogy XIV. Lajos uralkodását erre a két nagy szakaszra osztja: a fisztula előtti s a fisztula utáni korszakra. Ugyancsak Michelet mondja: „Henri IV. signa entre deux diarrhées le rappel des Jésuites en France.” Szerinte a miniszterelnöki szakácsoknak nagy befolyásuk volt Franciaország sorsára. *Cabanès* könyvéből is megtudjuk azt a meghatározó dolgot, hogy Napoléon nemcsak aranyérnek örvendett világi életében, hanem rühes is volt. *Lombroso* kisütötte Napoleontól, hogy epileptikus, *Cabanès* megelégszik azzal, hogy tuberkotikusnak mondja. Ezek mellett az orvosi láttelek mellett jóleső érzéssel olvassuk *II. Miklós cár* feljegyzéseit: *Journal intime*. Látjuk belőle, hogy a félelmes cár valójában szerény jó ember volt, erősen fejlett érzékekkel a családi élet nuance-aival szemben. *Jorga* is szerepel a párisi könyvpiacra egy kis történeti (*Brève histoire des croisades* etc.) és egy politikai munkával (*Histoires des états balcaniques* etc.)

A világháború hivatalos történetét is megírja s kiadja a nagy vezérkar még nagyobb kötetekben, de csak katonai szempontból. Megjelent *Churchil* könyvének francia fordítása is: *La crise mondiale*. Több munka hangoztatja, köztük *Becker* ezredes könyve, hogy a jövő háborúját a kémia fogja irányítani. Ez sovány vigasztalás Franciaországnak, mert a kémia terén Németország félelmesen vezet. Ezt mutatja már a Nobel-díj fizika-kémiai nyerteseinek arányszáma is. Mert 1901—1925-ig a 48 díjból tizenhatot a németek vittek el, annyit, amennyit az angolok (9) és franciák (8) együttvéve. Kísért ismét a felelősség kérdésének megállapítása. *V. Marguerite* (a *La garçonne* etc. szenzációs szerzője) most *Les criminels* c. művében azt bizonyítja, hogy Poincaré, Viviani, Bienvenu Martin s a társaik csakúgy felelősök, mint a többiek. A végén mégis úgy dönt, hogy Ausztria a bűnös, de méginkább Németország. Hja, Németország sok gondot ad Franciaországnak. A politikai munkák közt három is foglalkozik Németország jelenlegi helyzetével. *E. Seillière* pl. arra mutat rá (*Les pangermanistes d'après-guerre*), hogyan igyekszik három német író megerősí-

teni a németek hitét a germán race fensőbbiségében. Ez a három író: Thomas Mann, Keyserling és Oswald Spengler. Fichte is ugyanezt csinálta a napoleoni háborúk idején. Legnagyobb érdeklődéssel azonban mégis csak *J. Granvilliers* könyvét forgatjuk (*L'Allemagne comme je viens de voir*), amely inkább utazási, mint politikai munkának nevezhető. Francia szellemességgel csipkelődik ugyan, de azért érezhető benne a rejtett félelem. Azt mondja, hogy eltűnt a monokli, a katonatisztek ismert fegyverzete, legfennebb csak egy-egy ifjú izraelita orrán látható még. A tömeg különös élvezettel gusztálja az élelmiszerüzletek kirakatait. Sok politikai párt van, de valamennyi egyezik a Franciaország iránti gyűlöletben. A pacifista mozgalom nagyon gyenge, ellenben a revanche eszme ott van minden arcon, a nép nem gondol egyébre, csak a bosszúra. Szóval: Franciaország nem alszik rózsákon.

Az egyházirodalmi munkák közt kedves olvasmány *Verkade* holland festő önéletrajza, melyben megtérésének történetét beszéli el (*Le tourment de Dieux*). Az Erdélyi Tudósító közölte magyar fordításban. *Guignebert* azt mutatja ki (*Les demi-chrétiens* etc.), hogy az első öt században még nem volt határozott árok húzva a keresztények és pogányok közt; voltak olyanok, akik többé-kevésbé a régi kultuszhoz tartoztak, anélkül, hogy azért pogányok lettek volna. Divatosak a szentek legendái, de sok munka foglalkozik Krisztus történeti személyiségének bizonyításával is: *Grandmaison*: Jésus dans l'histoire et dans le mystère. *M. Goguel*: Jésus de Nazareth, mythe ou histoire?

A természettudományok összefoglaló címe alá 115 munkát helyezhetünk. Köztük van úgynevezett tudományos kutatás 53, orvostudományi 30, pszichikai és okkult 28, antropológiai 2, egészségtani 1, gasztrológiai 1. A tudományos kutatások közt kimagaslik rendkívüli értékével és eredetiségével *Vernadsky* könyve (*La géochimie*). Szerző tagja az orosz tudományos akadémiának. Nagyban foglalkoztatja a tudományos kutatókat a megifjodás, s általában az élet problémája. *Metalnikov* (immortalité et rajeunissement), *Bohn* (*Les problèmes de la vie et de la mort*), *Dartigues* (*La greffe de revitalisation humaine*) tárgyalják ezt az izgató kérdést. Metalnikov inkább a Voronoff és Javorski-féle megifjítási teóriákat bírálja s azt hirdeti, hogy a megifjítás inkább csak az öregedés határainak kitolásában keresendő. Minden beoltásnál fontosabb az emberi szervezet meglevő erőinek és képességeinek megtartása s ez csak bölcs önmérséklet, önmegtágadás, kellő nevelés eredménye lehet. Dartigues a Voronoff teória eredményeiről számol be. E teória népszerű ismertetését olvasni lehetett az *illustration* 1924 nov. 22-i számában is ilyen címmel: *Le rajeunissement de l'homme* etc. (H. Ghilini). Voronoff teóriája szerint bizonyos mirigyek okozzák a nemző erőt, a termékenysé-

get, más szóval: a fiatalságot. Voronoff tehát ezeknek a szövet vagy sejtközi mirigyeknek kicserélésével kísérletezik. Minthogy az ember a majomhoz áll legközelebb, Voronoff majom mirigyekkel helyettesíti az operálandók mirigyeit. Voronoffon kívül még Dartigues és Baudet végeztek Párisban hasonló műtétet. Sok nagy tudóst, egyetemi tanárt, művészt, poétát operáltak meg, akik aztán visszaszerezték képességüket a szellemi munkára. Természetes, hogy Voronoff sok követőt talált s ma már mindenfelé végeznek megifjító operációkat. De az is természetes, hogy igen sokan kétkedéssel, sőt gúnyolódással fogadják ezt a mirigy csereberét. *Voivenel* orvos pl., kinek könyvéről már megemlékeztünk, így gúnyolódik Dartigues könyvével: Ime, az orvos befolyása az irodalomra! Szereztek párisi mirigyeket! A brómmal való visszaélés megszíntelenítette Flaubertnek, a *L'éducation sentimentale* szerzőjének képzeletét. A mirigyek visszaszámosították X és Y képzelőerejét! Keressétek! — Bohn és neje is elemzik ezt a kérdést. Franciaországban t. i. nemcsak regényben és színművekben gyakori a társszerzőség, hanem a tudományos tevékenység területén is. A Curie pár hírneve pl. ismeretes mindenfelé a tudományos világban. Bohn és neje is együtt végzik tudományos kutatásaikat. *H. Simmonet* és *Mme Bandoïn* is együtt adtak ki egy könyvet: *La question des vitamines*. A Bohn-pár könyve szerint a legtöbb ember úgy képzei az öregséget, mint valami lehajlást, amely az ifjúság emelkedése után következik. Ez tévedés. A halál jelei kísérik az embert az individuális fejlődés kezdetétől fogva. Azok a fizika-kémiai változások, amelyek magukkal hozzák az öregedést, a szövetek és szervek differenciálódásának első stádiumaiban sokkal erősebbek, mint később. A vitális tevékenység romlása korán kezdődik, hogy azután fokozatosan mérséklődjék. Következésképpen: hogy megfékezzük az öregedés folyamatát, hogy tágítsuk az élet időtartamát, nagyon korán kell a harcot megkezdeni, s a gyermeket szabályozni kell a növekedés útján a kellőképpen kiválasztott kémiai anyagokkal. A megifjítási kísérletekre az a felfogásuk, hogy a fiatal egyén szexuális mirigyeinek átültetése adhat ugyan sarkantyút az öregedő organizmusnak, ezt a tények igazolják, de ezek csak muló ifjúsági illúziók, amelyek után gyorsított ütemű összeomlás következik. Az orvosi tudomány köréből említsünk fel még néhány érdekes könyvet: *E. Dupré: Pathologie de l'imagination et de l'émotivité; G. Roussy: L'état actuel du problème du cancer; Roy: De la connaissance et la guérison du cancer; Hesnard: Les psychoses et frontières de la folie.*

Huszonnégy könyv hirdeti, hogy a pszichika s az okkult tudományok (ésoterisme) sincsenek elhanyagolva francia földön. Különösen a véletlenül elpusztult nagy tudós, *Geley* munkája érdemel megkülönböztetett figyelmet: *L'éctoplasmie et la*

clairvoyance. Olvassuk benne egyik médiumának, Ossoviecki lengyel mérnöknek csodálatos télékinétikus erejét. Elmozdított távollevő tárgyakat érintés nélkül (ez a télékinézia), szétnyitott valamit érintés nélkül (faculté de dédoublement). Ezek nem spiritisza szemfényvesztések, hanem tudományosan igazolt tények. Hasonló tartalmú a német *Schrenk-Notzing* munkájának fordítása, amelyet egyik erdélyi lapunk is ismertetett. *Henri Duroille*: Cours de magnetisme personnel, 1100 oldalas könyvében megtanít a bennünk levő titkokra, szunnyadó erőkre, hogy miképpen kell felhasználatlan erőket értékesíteni. És ez a csodálatos tudomány még a halottidézésre is képes, Lancelin hite szerint (*L'évocation des morts*). Hét útját tudja az élők és halottak közlekedésének. *Rochas* ezredes már bebizonyítottnak hiszi tapasztalati uton a reinkarnáció lehetőségét (*Les vies succesives*).

A filozófiai művek közt ilyen tárgyú könyvekkel találkozunk: *Piaget*: Le langage et la pensée chez les enfants; *Meyerson*: La déduction relativiste; *R. Guyon*: Essai de métaphisique matérialiste; *J. de Gaultier*: La sensibilité métaphisique.

A szociológia is sok tanulságos kérdést tárgyal. Bizonyára elsőrangú fontosságú a nő problémájának megvilágítása. *Gina Lombroso* asszony csodálatos elfogulatlansággal és határozottsággal nyul ehhez a témához *La femme aux prises avec la vie* c. művében. A nő sem alsóbb, sem felsőbb lény a férfinál, de van közöttük különbség: a nő más, mint a férfi, más az izlése, rendeltetése, mások a képességei. Van egy nagyon okos megállapítása, amit az összes eton frizurák kedvéért ide is írok: a nő azt hiszi, hogy a férfi boldogabb, mint ő, s ő is boldogabb lesz, ha úgy él, mint a férfi. Ebből az illuzióból folyik minden boldogtalansága, mert ez az illuzió az ő csekély ítélőképességének az eredménye. A valóságban a nő arra született, hogy szeressen, anya és feleség legyen. Ugyanerre a végső következményre jut egy másik nő, *Henriette Charasson* is: Faut-il supprimer le gynécée? A zsidókérdés is előkerül egy svájci írónál: *G. Batault*: Problème juif. Az antiszemitizmus Svájcban eddig ismeretlen volt, de most ott is gyökeret vert. *Batault* elfogulatlanul állapítja meg következtetéseit.

Ne feledjük el az aviatika egy nagyszerű tényének a leírását, egy légi utazás elbeszélését: *G. G. Nicaud*: Le raid merveilleux de Pelletier Diosy. Párisból történt ez a repülés Tokióba Indokínán keresztül. Harmincnyolc óra alatt értek el Karachihoz, ahova földi utakon huszonegy napon belül nem lehet elérni. Az egész út 20.146 km., amelyet 120 óra, vagyis 5 nap alatt tettek meg, óránként átlag 168 km. sebességgel.

A nevelésügynek is van egy kiemelkedő, szép és hasznos könyve: *M. Caudel*: Pour les étudiants étrangers au France.

Az az 556 könyv, amit tudományos irodalom alatt csoportosítottunk, fajok szerint következőképpen oszlik meg: tudo-

mányos kutatás 53, szociológia 50, világháborúról szóló 37, történelmi 30, okkult és pszichikai 28, egyházirodalmi 26, gyarmatügyi 24, archeológiai 24, utazási 22, politikai 26, folklór 20, filozófiai 23, katonai és tengerészeti 20, oktatás és nevelésügyi 18, művészettörténeti 18, orvostudományi 30, jogi 13, földrajz-12, nyelvészeti 8, pénzügyi 4, antropológiai 2, grafológiai 3, erkölcstani 5, egészségügyi 6, népesedési 1, gasztrológiai 1, matematikai 5, vegyes 51.

Ismételnem kell, hogy ez az összeállítás nem megbízható, de nem is épen a szám a fontos egy világváros szellemi életének ismertetésénél. Ez a pár sor tájékoztatni akart a párisi szellemi munka irányáról és jelenségeiről. Inkább csak gondolatokat akart felkelteni, csak rá akart mutatni arra a tényre, hogy milyen szép az, mikor valahol a mezők tele vannak dolgozókkal; a dal ömlik, a kezek mozognak: útvonalon virág fakad és gyümölcs érik...

Rass Károly.